

Saskia van der Lingen

De schrijver als meeleezer, de vertaler als meedenker

Filter 21 (2014), nr. 1, p. 49-52

Achter in de Nederlandse editie van Ian Buruma's *1945* staat een dankbetuiging:

Vertalen is meestal een ondankbare taak. Het vergt heel veel werk en krijgt over het algemeen te weinig waardering. De taak is nog moeilijker als de auteur van de oorspronkelijke tekst in staat is om mee te kijken. En helemaal als die auteur een landgenoot is die is opgegroeid met dezelfde taal als die van de vertaling. Dan is het namelijk nooit goed.

Ik kan Arthur Wevers daarom niet genoeg bedanken voor de manier waarop hij zijn werk heeft verricht: secuur, tactvol, en in de beste zin van het woord creatief – een goede vertaling is namelijk meer dan een overdracht, het is een creatie.

Fantastisch – en terecht – dat de meestal zo onzichtbare vertaler hier in het zonnetje wordt gezet, maar het stemt ook nieuwsgierig: hoe creatief heeft de vertaler precies kunnen zijn, dat wil zeggen hoeveel eigen inbreng heeft hij in de tekst gehad? En in hoeverre precies heeft de schrijver meegekeken, dat wil zeggen zich met de redactie van de vertaling bemoeid? Vertaler Arthur Wevers was bereid voor *Filter* een inkijkje te geven in het vertaalproces.

1945 beschrijft en duidt de wereldgebeurtenissen in 1945, het jaar dat alles anders werd. Buruma heeft dankzij zijn achtergrond als Engelstalige Nederlander en Oost-Aziëdeskundige toegang tot velerlei bronnen en is bij uitstek in staat een breed overzicht te geven. Vanwege de geschiedenis van zijn Nederlandse vader (tijdens de bezetting als student eerst ondergedoken, later opgepakt en in Duitsland tewerkgesteld) voelt hij bovendien een persoonlijke betrokkenheid.

1945 en *Year Zero* zijn gelijktijdig uitgekomen, de vertaling is gemaakt naar manuscript. Voorafgaand hadden schrijver en vertaler een uitvoerig gesprek. Daarin gaf Buruma aan dat hij zijn tekst in het Nederlands anders geschreven zou hebben: met een andere zinsbouw – nogal wiedes, het betreft immers een andere taal [SvdL] – en met een specifiekere beschrijving van de situatie in Nederland en Nederlands-Indië. Dit laatste was voor Wevers aanleiding om in de betreffende passages specificering niet te schuwen en hier en daar aansprekende details toe te voegen. Hij legde de vertaling per hoofdstuk aan Buruma voor en deze voorzag de Nederlandse tekst van commentaar. De specificeringen, impliceringen en toevoegingen werden meestal goedgekeurd, in de Engelse tekst voorkomende uitleg werd in de Nederlandse versie soms alsnog geschrapt. Door Buruma voorgestelde stilistische wijzigingen zijn over het algemeen niet overgenomen; volgens Wevers is diens Nederlands onderhand wat 'roestig' en waren zijn voorstellen vaak anglicistisch. Buruma raadpleegde onder andere Nederlandse bronnen, Wevers breidde dit onderzoek nog uit en kon soms verbeteringen suggereren die ook in de Engelse tekst werden doorgevoerd. Het gaat te ver om de

totstandkoming van beide boeken te omschrijven als 'de schrijver als covertaler, de vertaler als coauteur', maar dat een zekere kruisbestuiving heeft plaatsgevonden is duidelijk.

Het resultaat is dat *1945* vooral in de passages over Nederland meer afwijkt van *Year Zero* dan in 'gewone' vertalingen te doen gebruikelijk. Die verschuivingen zijn echter gemotiveerd en in dit geval dus ook letterlijk geautoriseerd.

In *Year Zero* wordt alles, zoals gewoonlijk in Engelstalige boeken, in het Engels beschreven. In dit boek komen wel anderstalige termen en begrippen voor, maar steeds met een Engelse vertaling erbij. In *1945* staan buitenlandse begrippen, zoals gewoonlijk in Nederlandse boeken, veel vaker in de oorspronkelijke taal, en geregeld zonder vertaling. Nederlandse begrippen, in de Engelse tekst vaak generaliserend omschreven, zijn in *1945* zonder uitleg specifiek benoemd. Enkele voorbeelden: De Groote Club wordt in *Year Zero* omschreven als 'a gentlemen's club', het KNIL als 'the Dutch East Indies Army', jappenkampen als 'Japanese POW camps [...] holding civilians' (dat klinkt als een contradictie, het verderop in de tekst gebruikte 'concentration camps' is correcter) en indo's worden in het Engels heel politiek correct 'Eurasians' genoemd, terwijl aan de andere kant bij de Ambonezen de omschrijving 'dark skinned' in de vertaling is weggelaten. In het verhaal over de berechting van Mussert wordt de Landstorm in het Engels gegeneraliseerd tot 'storm troopers' en zijn in de vertaling details toegevoegd als 'in Scheveningen' en 'op de hei in Lunteren'. Sommige specificeringen werden overigens door Buruma verworpen: in het verhaal over zijn vader staat: 'Unfortunately, the Nazis had chosen just that moment to round up young men for labor in Germany.' Wevers vertaalde: '... net op het moment dat de nazi's een razzia hielden voor de Arbeitseinsatz', maar dat werd afgewezen. In het boek staat nu, tot Wevers' spijt: '... net op het moment dat de nazi's een actie ondernamen om jongemannen voor de Arbeitseinsatz te ronselen'.

De Franse termen in de stukken over Frankrijk zorgen voor extra couleur locale. De Duitse termen in de stukken over Duitsland hebben een meer pregnante uitwerking. Ook voor Nederlanders die de bezetting niet persoonlijk hebben meegemaakt klinken begrippen als *Arbeitseinsatz*, *Blut und Boden*, *Judenrein*, *Sonderkommando* en *Wir haben es nicht gewusst* een stuk ijzingwekkender dan de op zich adequate vertalingen 'labor in Germany', 'Blood and Soil', 'getting rid of the Jews', 'death camp work unit' en 'We didn't know'.

In de stukken over de Sovjet-Unie, Italië, Griekenland, Hongarije, Japan, China, Korea en Vietnam is de verhouding tussen exotisering en naturalisering in de vertaling min of meer gelijk aan die in de brontekst. Opvallend is echter dat waar in de passages over Nederland ingrijpend is gespecificeerd en geïmpliciteerd, andersom in de stukken over de Engelsen en Amerikanen nauwelijks is geëxpliciteerd. Zo wordt bijvoorbeeld het begrip 'New Dealers' niet uitgelegd, 'Army PX' niet verklaard en de waarschuwing 'VD follows V-E' niet vertaald, hoewel deze zaken voor Nederlandstalige lezers vermoedelijk niet zonder meer duidelijk zijn. Hier had de vertaler wat mij betreft iets meer informatie mogen inbrengen.

Zoals gezegd heeft Buruma onder andere Nederlandse bronnen geraadpleegd. De vertaler heeft bovendien waar mogelijk gebruikgemaakt van bestaande vertalingen van de geciteerde bronnen, die in de noten bij de Nederlandse uitgave zijn vermeld. De citaten zijn letterlijk overgenomen met spellen vertaalfouten en al, soms wel en soms niet met een [sic] gesignaleerd. (Dat bijvoorbeeld een 'Parteigenosse' [NSDAP-lid] geen 'partijgenoot' van de op bladzij 191 geciteerde verzetsstrijdster,

maar een 'partijlid', zoals in de Engelse vertaling staat, is in de Nederlandse editie niet aangegeven.) Enkele citaten staan in 'oude' spelling. Zo zegt bijvoorbeeld Churchill in zijn toespraak van 8 mei: 'De Duitse oorlog is dus uit.' Kennelijk bestaat van deze tekst een contemporaine vertaling, wellicht een radiobulletin dat hier op dezelfde dag werd uitgezonden. Omdat Buruma geen noot geeft, ontbreekt ook een noot bij de vertaling.

Tot slot een opmerking over de titel. 'Year Zero' is programmatisch, '1945' puur beschrijvend, en 'biografie van een jaar' is gewoon raar Nederlands. De Engelse titel verwijst naar of is ontleend aan Rossellini's film *Germania anno zero (Deutschland, Stunde Null)*. In het boek wordt verklaard dat de wereld in 1945 'vanaf nul opnieuw [moest] worden opgebouwd' en wordt daar herhaaldelijk op gezinspeeld: 'werkelijk het jaar nul', enzovoort. In het Nederlands is 'het jaar nul' geen ingeburgerde aanduiding voor 1945, en de uitdrukking heeft misschien een wat te negatieve bijklank. Het door de vertaler overwogen 'Het uur nul' werd afgewezen. 1945 is in elk geval een veilige keuze, maar had de ondertitel dan niet wat veelzeggender gekund, bijvoorbeeld 'het jaar dat alles anders werd' of iets dergelijks? Overigens blijkt de uiteindelijke Nederlandse titel niet door de auteur of vertaler bepaald, maar door de uitgever.

Ian Buruma, *1945: biografie van een jaar*. Vertaald door Arthur Wevers. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2013. Oorspronkelijke titel: *Year Zero: a history of 1945*.